

Stefania Wilczyńska – kalendarium

*„Ja nie umiem ani ładnie mówić, ani dużo pisać.
Potrafię tylko pracować, i to powoli, ostrożnie....”*

Janusz Korczak i Stefania Wilczyńska

„Przez cały czas, przed wojną i podczas wojny, Korczak pracował razem z panią Stefanią Wilczyńską. Współpracowali ze sobą przez całe życie. Nawet śmierć ich nie rozłączyła.[...] Wszystko, co jest związane z osobą Korczaka – internat, propagowanie miłości do dzieci itd. – wszystko to jest wspólnym dorobkiem obojga. Trudno określić, gdzie zaczyna się Korczak, a gdzie kończy się Wilczyńska” – „Kronika getta warszawskiego”, Emanuel Ringelblum

1886

Stefania Wilczyńska, córka Juliana (Izaaka) Wilczyńskiego (1853-1911) i Salomei z Waliszów (1855-1929) urodziła się 26 maja w Warszawie, w zamożnej rodzinie. Miała trzy siostry: Emilię Kahane, Paulinę Idzikowską i niezamężną Julię, oraz brata Stanisława. Brat ożeniony z Ireną, córką małżonków Stelli i Izaaka Eliasbergów. Rodzina Eliasbergów ma nieocenione zasługi w wspieraniu działalności Janusza Korczaka.

1906-1907, 1907-1908

Studiuje na Uniwersytecie w Liège nauki przyrodnicze i medyczne.

Wilczyńska o swoim wykształceniu:

„Skończyłam szkołę średnią za czasów rosyjskich i Kursy Freblowskie. Mam pół dyplomu, tj. bakalaureat nauk przyrodniczych z Uniwersytetu w Liege (Leodium) w Belgii”.

1909 -1911

Rozpoczyna „honorową” współpracę w przytułku na ulicy Franciszkańskiej 2, zorganizowanym przez Towarzystwo „Pomoc dla Sierot”.

Wstępuje do Towarzystwa; tam prawdopodobnie po raz pierwszy spotyka Janusza Korczaka.

Stella Eliasbergowa:

„młoda, pełna zapału Stefania Wilczyńska. Oddała się pracy całą duszą, organizowała dyżury, zajęcia, sieroty znalazły w niej kochającą matkę... Miała talent pedagogiczny i kochała dzieci.”

1910

Towarzystwo „Pomoc dla Sierot” (powstałe w 1907 roku) przejęło Oddział Sieroczej Pomocy przy „Bratniej Pomocy”.

Główny cel, jakim była szeroko rozumiana opieka nad sierotami i biednymi dziećmi żydowskimi, Towarzystwo realizowało poprzez dostarczanie dzieciom odzieży, pożywienia, schronienia, opieki lekarskiej oraz zapewnienie im edukacji w szkołach rzemieślniczych i zakładach naukowych.

W roku 1910 Towarzystwo „Pomoc dla Sierot” podjęło decyzję wybudowania własnego domu dla dzieci. W dniu 12 maja 1910 roku zakupiono przy ulicy Krochmalnej 92 plac za kwotę 24.000 rubli. Powołano Komisję Budowlaną pod przewodnictwem Izaaka Eliasberga. W jej skład wchodził także Janusz Korczak.

Według sprawozdania z roku 1917, z okazji 10-lecia Towarzystwa, miało ono 1756 członków i ponad 140 darczyńców.

Na mocy decyzji Komisarzy Rady m. st. Warszawy z d. 31 stycznia 1933 r. Nr. H. N. 11-7-831, wydanej na podstawie art. 21 prawa o Sierotyznaniach z d. 27 października 1932. (Dz. U. P. Nr. 91, poz. 808) pomawie wpisano do rejestru Stowarzyszeń i Związków Komisaryjaty Rady m. st. Warszawy pod Nr. 274 Stowarzyszenia pod nazwą „Pomoc dla sierot”.

STATUT Towarzystwa „Pomoc dla Sierot” W WARSZAWIE.

Nazwa, siedziba, cel i środki.

§ 1.

Nazwa Towarzystwa brzmi: „Pomoc dla Sierot”. Siedzibą i terenem działalności Towarzystwa jest m. st. Warszawa.

§ 2.

Towarzystwo posiada osobowość prawną.

§ 3.

Celem towarzystwa jest roztoczenie opieki nad niepełnoletnimi sierotami, a w miarę możliwości i innymi biednymi dziećmi wyznania mojżeszowego, zamieszkałymi w Warszawie, oraz dostarczanie tymże środków utrzymania.

7 październik 1912

Otwarcie Domu Sierot. Janusz Korczak – dyrektor, Wilczyńska – naczelną wychowawczyni. Wraz 85 wychowankami Domu Sierot z ulicy Franciszkańskiej 2 przekraczają próg domu na ulicy Krochmalnej 92. Oboje pełnią swoje obowiązki bez wynagrodzenia.

Pani Stefa opuszcza swój zamożny dom i przeprowadza się do Domu Sierot. Zamieszkuje w pokoju na drugim piętrze.

„Był to pokój niezbyt mały, ale podłużny, pozbawiony proporcji. Wąskie spartańskie łóżko, jak gdyby nikt nigdy na nim nie spał. Stół niewielki, pokryty świeżo wyprasowaną serwetą. Komoda z szufladami, ładna staroświecka umywalnia w kącie przy drzwiach”.

Dom Sierot usytuowany jest na obrzeżach ówczesnej Warszawy „... Zupełnie jakbym mieszkała na prowincji, tak byłem rzadko gościem w prawdziwej Warszawie...” (1925 – List do Jakuba Einfelda, 26 III 1934)

„idąc do internatu, pojęcia o tej pracy nie miałam”
(list 26 IV 1926 do Fejgi Lifszyc).

1913

Przy aktywnej współpracy Stefanii Wilczyńskiej i współdziałaniu z dziećmi Korczak stopniowo wprowadza nowe techniki wychowawcze. Pomysłem Wilczyńskiej jest między innymi system dyżurów.

1914

Zabiegi o własną kolonię letnią.

„W serdecznych słowach dziękowano również niestrudzonemu dr H. Goldszmitowi (Januszowi Korczakowi), stojącemu na czele Komisji Opiekuńczej, jak też niez mordowanej wychowawczyni Domu Sierot, pannie Wilczyńskiej.”

(Nowa Gazeta, 1914)

Wybuch pierwszej wojny światowej, Janusz Korczak zostaje powołany do wojska. Kierownictwo Domu Sierot, w którym liczba wychowanków rośnie, a warunki materialne stale się pogarszają, przejmuje Stefania Wilczyńska. Walczy z coraz większymi trudnościami finansowymi. Towarzystwo „Pomocy dla Sierot”:

„czy zawiesić rozpoczętą pracę i rozwinąć dorywczą akcję ratowniczą, zamienić się na sypialnie od suteren do poddasza, czy też nic nie niszcząc, rozszerzyć tylko działalność w zakresie posiadanych czy oczekiwanych bodaj środków. [...] I kto wie [co stałoby się] gdyby steru z rąk Dyrektora nie podjęła dzielnie Naczelna Kierowniczką, panna Stefania Wilczyńska, która z całym poświęceniem i zrozumieniem kontynuuje dalej system i dzieło przez naszego doktora Goldszmita (Janusza Korczaka) stworzone i ukochane”.

1915-1917

W roku 1925, w liście do Fejgi Lifszyc, mieszkającej w Palestynie:

„Wspominam, czytając Pani list, pierwsze miesiące (13 lat temu), kiedy dr Goldszmit (Janusz Korczak) pojechał nas wojnę. Ciężko było zostać samej – prawda, warunki pracy były sto razy lepsze niż u Was, ale sto razy większa odpowiedzialność za to, aby nie popsuć tego co, co stworzył mądry nauczyciel. A potem ciężkie lata: wojna, głód, Niemcy, tyfus, świerzb, grzybek, a ja sama. Bóg mi pomógł nie rzucić tego.”

Oceniając kolejny rok wojny Towarzystwo „Pomoc dla Sierot” odnotowuje:

„Naczelny kierunek wychowawczy spoczywał [...] – z powodu wciąż trwającej nieobecności naszego doktora Goldszmita (Janusza Korczaka) – wyłącznie w dzielnych rękach panny Stefanii Wilczyńskiej”.

1918

Janusz Korczak wraca z wojny.

1919-1920

W czasie trwania wojny polsko-bolszewickiej (1919-1920) Korczak, oficer armii polskiej w randze majora, pracuje w zmilitaryzowanych szpitalach epidemicznych – w Łodzi, a następnie w Warszawie. Tam zaraził się tyfusem – panna Stefa wraz z zespołem kieruje Domem Sierot.

21 czerwca 1919

Opinia o Domu Sierot (wg „Tygodnika Nowego”)

„Wśród żydowskich instytucji filantropijno-społecznych na specjalne dodatnie wyróżnienie zasługuje Dom Sierot prowadzony pod światłym i umiejętnym kierunkiem znanego lekarza, pedagoga i pisarza dra Goldszmita przy czynnym udziale dra Eliasberga i p. Stefanii Wilczyńskiej. Instytucja ta w zakresie zastosowania najnowszych zdobyczy pedagogiki i higieny nie ustępuje pierwszorzędnym zakładom wychowawczym w Europie”.

1921

Na ofiarowanych Towarzystwu 10 morgach ziemi z budynkami we wsi Czaplówizna, gmina Wawer, wówczas pod Warszawą, powstaje filia Domu Sierot „Różyczka” (zwana też Goćławkiem) kolonia letnia dla dzieci Domu Sierot oraz uzdrowisko-zimowisko (1922).

Do internatu w „Różyczce” Wilczyńska przyjeżdża co tydzień. Wychowankowie, przeniesieni z Domu Sierot, początkowo źle się w nim czuli. Brak im było atmosfery Domu Sierot: *„Jedyne, co nas łączyło z Domem Sierot, były cotygodniowe przyjazdy pani Stefy, których ja wyczekiwałem z niecierpliwością” – wspomina Icek Cukierman. „Przypuszczam, że również inne dzieci przeniesione z Domu Sierot lubiły te wizyty. Mimo, że nieraz pani Stefa zwracała nam uwagę i ganiła za jakieś uchybienia. [...] Była bardzo uważna i wyczulona na punkcie zachowania i prowadzenia się dzieci. Zresztą nie tylko dzieci, bo wychowawcom i kursistom również nie raz <dostawało się>”.*

1922

Ukazuje się „Króla Maciusia Pierwszego”. Zachował się egzemplarz „Króla Maciusia” z dedykacją:

„Pannie Stefie – chłopiec nr 51 – grzybka nie ma – metrykę zgubił w Kraju Bum - Druma prosi o dyżur zbierania papierków – czysty (niech Pan Bóg broni). Stały mieszk. Warszawy – Goldszmit. 25 X [1]922”.

1925

W Domu Sierot, w dwóch pokojach na pierwszym piętrze powstaje Bursa – początkowo dla wychowanków powyżej 14 lat, stopniowo także dla chętnych z zewnątrz. Bursa ma zapewnić im możliwość dokończenia nauki szkolnej lub zawodu, bursiści zaś zobowiązani są do udzielania pomocy Domu Sierot poprzez dowolnie przez siebie podjętą pracę, w wymiarze 3-4 godziny dziennie. Wilczyńska obejmuje stanowisko „Zarządzająca Bursą”, sprawuje opiekę nad ich pracą i nauką, dba o ich codzienne potrzeby. Zachęca ich do poznawania dziecka, społeczności dziecięcej i prowadzenia notatek z obserwacji. Wieczorami wnikliwie analizuje zeszyty obserwacji z przebiegu dnia pracy - zachowały się zeszyty busistów, w których naniesione są uwagi Wilczyńskiej.

Wraz z Korczakiem raz w tygodniu prowadzą z nimi zajęcia seminaryjne, które mają charakter rozmów na temat aktualnych problemów wychowawczych.

Ida Merżan, bursistka w roku 1927 wspomina:

„Pani Stefa była z nami, bursistami, cały dzień. Wstawiała przed nami, ostatnia kładła się spać, nawet chora nie przerywała pracy. Była obecna przy wszystkich posiłkach, uczyła nas robienia opatrunków, kąpienia dzieci, strzyżenia włosów itp. Wysoka, w czarnym fartuchu, włosy ostrzyżone po męsku, zawsze uważna i czujna, nawet podczas odpoczynku pamiętała o każdym dziecku i bursiście. [...] Podczas posiłków siedziała w takim miejscu, aby widzieć wszystkie dzieci i nieraz wstawiała od stołu, aby pouczyć nowe dziecko, jak należy trzymać chleb w ręku, łyżkę, czym wytrzeć wylaną zupę. W nocy wstawiała, by przykryć dzieci, wysadzić moczące się, dowiedzieć się, czemu ktośś jęczy przez sen. [...] Dom był pełen pani Stefy, czuliśmy wszędzie jej myśl, jej troskę”.

Po latach pani Stefa surowo oceniła swe ówczesne bezgraniczne zaangażowanie:

„Bo nic tak człowieka nie ogłupia i nie przytępia, jak nieustanny pobyt w internacie. Nie znała mnie Pani dawnej, ale proszę mi wierzyć, że taka się zrobiłam jednostronna,

schamiałam w tym koszarowym życiu. A jak trudno wyrwać się z internatu na parę godzin, ja wiem najlepiej, ale trzeba dla dobra sprawy na przyszłość, żeby nie stać się głuchym i ślepym na to, co się dzieje naokoło. Trzeba tylko się nauczyć przewidzieć wszystko, co może się stać podczas nieobecności, wszystko zarządzić i nauczyć dzieci i resztę personelu, czekać z nienagłymi sprawami na swój powrót..."

(1925 – List do Fejgi Lifszyc)

1926

Pod redakcją Janusza Korczaka powstaje „Mały Przegląd”, cotygodniowy dodatek „Naszego Przeglądu” dla dzieci. Stefania Wilczyńska współpracuje z tą unikalną gazetą od jej początków, prowadząc na jego łamach „Mały Kącik”, stały przegląd korespondencji najmłodszych. Nie podpisuje swoich artykułów, jej nazwisko jest wymienione dopiero na „Liście Jubilatów” przedstawionej w „Małym Przeglądzie” w roku 1937. Stała współpraca Stefanii Wilczyńskiej trwa do roku 1933.

Arie Buchner, wychowawca w „Różyczce”, w notatniku, w którym zapisuje fakty i wydarzenia z życia dzieci na kolonii letniej:

„15 lipca: P. dr jedzie jutro do Warszawy po jakiś Order. 16 lipca: P. dr pojechał dzisiaj po swój Order. 19 lipca: Byłem w Warszawie. Pani Stefa pokazała mi Order i powiedziała, że pokazuje go tylko tym, którzy dobrze pracują. Dodała, że ona z tego Orderu bardziej się chyba cieszy niż Pan Doktor.”

1928/29

Israel Zyngman (Stasiek) przyprowadzony do Domu Sierot:

Nagle, nie zauważyłem skąd wyszła – zaczęła kroczyć nam naprzeciw wysoka i nieco zgarbiona starsza pani, odziana w czarną suknię, czarne buciki, czarne pończochy, ciemnoszarą bluzkę czy też sweterek i czarną narzutkę, albo – jak kto woli – pelerynkę; a w rękę miała pęk kluczy.

Twarz tej pani była zmarszczona, a na prawym policzku zdołała ją czarna brodawka wielkości co najmniej grosza.

Nasze spojrzenia się od razu skrzyżowały. To trwało jednak króciutko, gdyż ja nie byłem w stanie wytrzymać dłużej. Mimowolnie ścisnąłem mocniej dłoń matki.

- Dzień dobry – powiedziała matka.

- Dzień dobry – odpowiedziała ta pani, nie spuszczać ze mnie oka. Spojrzenie, które mnie zupełnie wyprowadziło z równowagi i nie mogłem się zdobyć na nic więcej jak na milczenie.

A gdzie twoje dzień dobry? – zwróciła się do mnie – w domu zostawiłeś?

- Dzień dobry – wydobyłem z siebie siłą.

- Nareszcie – rzekła ta pani. – A jak ci na imię?

- Srulek – odpowiedziałem nie podnosząc oczu.

- Czy jesteś naprawdę taki wstydlivy, Srulek, że głowy podnieść nie potrafisz? – Przy tym śmiało wsunęła mi wskazujący palec pod podbródek i pchnęła do góry. – Srulek – dodała spokojnie – to co prawda ładne imię, ale mamy już dwóch chłopców o tym imieniu, będziemy więc musieli tobie imię zmienić.

Stałem jak drętwy, wpatrzony w twarz tej pani. Zaraz mi oczy zaszyły łzami i czarna plamka na jej policzku zaczęła się dwoić, troić i wciąż mnożyć, mnożyć i obracać coraz bardziej, z zawrotną szybkością, aż mi się w głowie zakręciło.

Nagle poczułem, jak mi skrzydełka ulatują i przestają być sobą. Już nie prawie dziesięcioletni „Srulek ze sklepiu”, o bohaterskiej sławie wśród dzieci całej dzielnicy, lecz pięcioletni, a może jeszcze mniejszy „Szaje-Szmaje-łazęga”. Zupełnie poskromiony przez

kobietę. I mimo, że z całych sił starałem się wstrzymać od płaczu, moje oczy się przepęłniły i łzy ściekły mi po policzkach. Mocno przytuliłem się do matki i chcąc wstrzymać dalszy potok łez, podniosłem głowę wysoko ku górze. Gromada czarnych wron z szarymi piersiami, gwarnie i beztrosko, rozwierając skrzydła szybowała pod gęsto zachmurzonym niebem, to oddalając się od siebie, to znów krzyżując się w locie.”
(„Janusz Korczak wśród sierot”).

1930

Wyznaje, że przed 15 laty chciała rzucić internat. Za wiele myślała i cierpiała:
„Później... Nie wiem, czy lepiej się stało. Ale wprzęgniętej w jarzmo obowiązku zabrakło czasu na myśli”.
(List do Fejgi Lifszyc, 28 XI 1930)

Stopniowo zaczyna wątpić w celowość i sensowność dalszej pracy w Domu Sierot.
„U nas maszyna nakręcona sprawnie działa. Ale kryzys wali się ciężarem na gospodarkę, chociaż dzieci nie odczuwają jak u Was. I to niedobrze, bardzo niedobrze, to je paczy, robi złymi egoistami, a później dorośli do nich będą mieli niestuszne pretensje, żale nieumotywowane”.

Korczak bierze czteromiesięczny urlop (wrzesień-grudzień). W liście Stefanii Wilczyńskiej czytamy: *„Pan Doktor niby odpoczywa, ale właściwie pisze powieść. Ciężko mi bez Pana Doktora: roboty przybyło mało, ale odpowiedzialności dużo”.*

1931

Wyrusza w pierwszą podróż do Palestyny. Podczas kilkutygodniowego pobytu w w Ein Harod zapoznaje się z kibucowymi placówkami wychowawczymi. Po powrocie, w Domu Sierot zastaje wzorowy porządek. Czuje się już niepotrzebna:
„Nie wiedziałam, że przez dwa miesiące można się oddalić od tego, co było przez tyle lat treścią życia”.
(List do Fejgi Lifszyc, kwiecień 1931)

1932

Dojrzewa w niej myśl usunięcia się z Domu Sierot
”Zrobiłam się okropną złośnicą. Jeszcze większą niż byłam,. A na to nie chcę sobie pozwolić i wyjechałam trochę w ciszy zrobić ze sobą porządek. I jeszcze walka, że nie mam odwagi rzucić internatu, z którego ideą pogodzić się nie mogę. [...] Dzieci na koloniach – razem dwieście sztuk. Taki tam już ład i porządek.... Więc po co wracać? Śmiejesz się pewno, gałganie, i tryumfujesz, że Twoja prawda. Nie, mądralo, nie wiesz i Ty nic. Nikt nie wie, to i nie filozofujemy. [...] Ale już zaczynam zbierać pieniądze, bo w 1933 roku planuję wycieczkę do Erec”.
(List do Fejgi Lifszyc, 26 VII 1930)

1933

W pierwszych dniach lutego Korczak wyprowadza się z Domu Sierot: *„Zmęczony, chory i zbyteczny czułem się w Domu Sierot, dlatego się usunąłem, raczej usunięty zostałem”* – pisze Korczak do Józefa Arnona, byłego wychowanka Domu Sierot.

O tym fakcie Stefania Wilczyńska informuje swoją przyjaciółkę:

„Dr Korczak wyprowadził się wprawdzie, ale całe trzy dni i trzy noce mieszka na Bielanach i u nas z głosem doradczym, a cztery dni pracuje dla siebie”.

Wilczyńska pisze:

„ Tyle jest niepotrzebnych dzieci. Błąkają się po świecie, chociaż nikomu niepotrzebne w tym niby „stuleciu dziecka” A tylu ludziom własne jest dziecko potrzebne”

(List do Fejgi Lifszyc, 10 IX 1933)

1935

Podczas wyjazdu do Palestyny, z kibucu Ein Harod, w który pracuje, przesyła korespondencje do „Małego Przeglądu”, opisując życie kibucowe. W liście do Jakuba Einfelda Wilczyńska pisze: *„A kolonia palestyńska to dla mnie dalszy ciąg z naszego Domu”.* Do Polski wraca w roku w kwietniu 1936.

1937

Korczak i Wilczyńska myślą o przekazaniu kierownictwa Domu Sierot w młode ręce. *„Odcinek pracy wychowawczej – pisze Korczak – tak wrażliwy na każde niedomówienie i fałsz, i tak trudny do przekazania nawet w pewne ręce, nawet w spokojnej chwili. Łatwo burzyć, trudno budować. A tu [...] bilans ubiegłego roku budzi tyle niepokoju, ile przeżywa go każda rodzina i każdy, kto się zastanawia. Mówią: kryzys moralny. Inni nazywają to inflacją i deprecjacją człowieka. Może tak nie jest – przelotny, groźny powiew. A groźny, bo kamieniem węgielnym opieki nad sierotą i jego wychowania jest wiara w wartość i godność człowieka i człowieczeństwa”.*

„Doktor w stanie depresji”. W liście do Felgi Lipszyc Wilczyńska pisze: *„Doktor w takiej depresji, w takim przygnębieniu, że go nic nie obchodzi. Wyobraź sobie, że miał już w tym miesiącu nagle do Jerozolimy jechać – nie mów o tym nikomu, bo ludzie, którzy go nie znają, różnie i niewłaściwie tłumaczyć mogą. Może to i lepiej, że chce mieszkać w Jerozolimie – nie w kibucu, ze względu na klimat i że trudno mu będzie w tak innych warunkach. W ogóle męczysz siebie i innych [...]. Tylko szkoda by mi było, gdyby nasz kochany <Dom> musiał zostać od razu bez obu głównych gospodarzy. Ale < nie będzie nas, będzie las >”.*

1 lipca 1937

Stefania Wilczyńska opuszcza Dom Sierot. Po 25-letniej nieprzerwanej pracy Wilczyńska odchodzi z Domu. Uważa, że obecnie nie jest już potrzebna dzieciom, „bo organizacje zastępują ludzi”. Podejmuje pracę w „Centosie” jako konsultant do spraw wychowawczych w internatach.

CENTOS - Centrala Towarzystw Opieki nad Sierotami i Dziećmi Opuszczonymi. Prężnie działająca żydowska organizacja charytatywna niosąca pomoc dzieciom. CENTOS zakładał internaty, domy sierot, domy dziennego pobytu dla małych dzieci, w których otrzymywały one posiłki i bawiły się pod opieką wychowawców. Dbał także o ich edukację i leczenie.

1938

Wilczyńska wyjeżdża w marcu do Palestyny. Pragnie kontynuować tam rozpoczęte prace zmierzające do opracowania systemu wychowawczego domów dziecięcych w kibucu. Swoje wrażenia z Ein Harod o warunkach bytowych i przyrodzie, o dzieciach podobnych do tych z Warszawy, Wilczyńska opisuje w listach do dzieci w Domu Sierot, publikowanych w „Małym Przeglądzie”.

Wojna. Zagłada (1939-1942)

Maj 1939

Wilczyńska wraca do Polski, niepokoją ją informacje o możliwej wojnie. *„Moje dzieci są w Warszawie. Tam jest moje miejsce.”*

Wrzesień -pierwsze dni wojny. Korczak razem ze starszymi wychowankami i współpracownikami dyżuruje dzień i noc na dachu domu, gasząc bomby zapalające, wyrządzające wiele drobnych szkód.

Stefania Wilczyńska, w suterenie Domu, urządza punkt opatrunkowy. Z ulicy przychodzą ranni, bezdomni. Pani Stefa i Pan Doktor udzielają pierwszej pomocy. W tych pierwszych dniach wojennych każde dziecko pełni jakąś funkcję. Chłopcy przynoszą wiadrami wodę, kanalizacja nie funkcjonuje, woda jest na wagę złota; każdy dostaje mały garnuszek wody i ta ilość musi wystarczyć na mycie zębów i rąk. Dziewczynki rozstawiają wiadra z suchym piaskiem dla ochrony przed pożarem

Wiosna 1940

Ostatni list Stefanii Wilczyńskiej. W odpowiedzi na pismo (z 15 II 1940) Międzynarodowego Czerwonego Krzyża występującego w imieniu Fejgi Lifszyc, która namawia ją na przyjazd do Palestyny, Stefania Wilczyńska pisze:

„Moja kochana, jesteśmy zdrowi. Pracuję w Domu Sierot trochę. Korczak bardzo. Nie przyjechałam, bo nie chcę jechać bez dzieci. Twoja Stefa”.

Lato 1940

Korczak i Wilczyńska organizują ostatnią kolonię letnią w „Różyczce” dla przeszło trzystu dzieci z warszawskich internatów i domów sierot i placówek „Centosu”.

Jesień 1940

W Domu Sierot przy ul. Krochmalnej 92 Korczak i Wilczyńska, pozostali pracownicy zdumiewają hartem ducha i opanowaniem. 10 marca 1940 r. ORT (Towarzystwo Szerzenia Pracy Zawodowej i Rolniczej wśród Żydów) organizuje w Domu Sierot pracownię krawiecko-bielizniarską czynną codziennie prócz sobót w godz. 9-14. Pracownice (20 osób) – od 14 do 24 lat – to przeważnie wychowanki lub b. wychowanki Domu Sierot i bursy z Krochmalnej, Domu Sierot z Placu Grzybowskiego 7, Domu Młodzieży z ul. Twardej 27. *„Siedem pracownic – pisze Wilczyńska –jada na miejscu obiady, pokrywając ten wydatek szyciem dla zakładu (obiad oblicza się po 1 zł). Dziewczęta pracują z zapalaniem i robią postępy”.*

przed 16 listopada 1940

Dom Sierot zostaje przesiedlony na ulicę Chłodną 33. Podczas nieobecności Korczaka, który trafił na kilka tygodni do aresztu, nowa siedziba zostaje zagospodarowana pod kierownictwem Stefanii Wilczyńskiej.

„Już miesiąc jesteśmy w nowym miejscu, a zdaje się prawie lata [...]. Dom inny, inne okna, inne klasy, a jednak wszystko jak dawniej płynie swoim miłym trybem, powoli zapuszczamy korzenie”. (Artykuł z Gazetki Domu Sierot)

W ciągu całego roku, aż do jesieni 1941 r., dzięki zabiegom Korczaka, życie w Domu, nad którym czuwa Stefa Wilczyńska, biegnie normalnie.

Stanowczo odrzucają każdą propozycję opuszczenia dzieci i przejścia na tzw. stronę aryjską. Dzieci są dobrze odżywiane, jak na warunki w getcie, nie a chorują na tyfus.

Ludwik Hirszfeld, znany uczonec, w latach 1940-1942 przewodniczący Rady Zdrowia w getcie warszawskim, który często odwiedza Korczaka w Domu Sierot, pisze, że w czasie wizyt ogarniało go tam „uczucie wyższego świata”. Korczak „nie chciał ratować jedynie ciał ludzkich, chciał rzeźbić dusze. I udawało mu się to nawet w tym piekle, gdyż dzieci z Domu Sierot były znane w dzielnicy jako uosobienie szlachetności. Dzielną i oddaną współtowarzyszka jego pracy była pani Wilczyńska”.

Po 21 października 1941

Dom Sierot zostaje ponownie przesiedlony, tym razem do budynku Towarzystwa Pracowników Handlowych m.st. Warszawy przy ulicy Siennej 16/śliskiej 9. Mimo znacznie gorszych warunków mieszkaniowych i żywieniowych dzieci są zadbane dzięki stałej opiece Korczaka i Wilczyńskiej.

Styczeń 1942

Korczak w liście do „Gazety Żydowskiej”:

„Dom Sierot nie był, nie jest, nie będzie Domem Sierot Korczaka. Za mały, za słaby, za biedny i za głupi na to, by dwie setki bez mała dzieci wybrać, ubrać, zgromadzić – wyżywić, ogrzać – otoczyć opieką i w życie wprowadzić. Tej wielkiej pracy dokonał wysiłek zbiorowy wielu setek ludzi dobrej woli i światłego zrozumienia sprawy dziecka-sieroty. Są wśród nich liczne piękne imiona, są liczni bezimienni – ich praca, pomoc, rada, doświadczenie budowały materialne i duchowe wartości tego warsztatu i bogatego przedsiębiorstwa. Wilczyńska, Porówna, Korczak (jeśli potrzebne imiona)...”

5/6 sierpnia 1942

Na Umschlagplatzu.

Nachum Remba, działacz podziemnej organizacji samoobrony w getcie, który jako jeden z ostatnich rozmawiał z Korczakiem, notuje w swoim dzienniku:

„Ten dzień całkiem mnie dobił. Odbywała się blokada <małego getta>; zasygnalizowano nam, że prowadzą szkołę pielęgniarstwa, apteki, sierociniec Korczaka, internat na Śliskiej i Twardej i wiele innych. Był to bardzo upalny dzień. Dzieci z internatów posadziłem na krańcu placu, pod murem. Sądziłem, że być może uda się je uchronić tego popołudnia, zatrzymać do następnego dnia. Zaproponowałem Korczakowi, aby udał się ze mną do Gminy w celu skłonienia jej do podjęcia interwencji. Odmówił, nie chciał opuścić dzieci nawet na minutę. Rozpoczęło się ładowanie do wagonów. Stałem przy kordonie Służby Porządkowej, który prowadził do wagonów, stałem i z drżeniem serca śledziłem, czy plan mój się uda. Pytałem ciągle o stan liczebny w wagonach. Wciąż ładowano, ale jeszcze nie było kompletu. [...] Nagle p. Sz. (Szmerling, żydowski komendant Umschlagplatzu, nazywany przez Niemców <żydowskim katem>) rozkazał wyprowadzić internaty. Na czele pochodu szedł Korczak. Nie, tego obrazu nigdy nie zapomnę. [...] dzieci ustawiono w czwórki, na czele Korczak z oczami zwróconymi ku górze trzymał dwoje dzieci za rączki, prowadził pochód. Drugi oddział prowadziła Stefania Wilczyńska, trzeci- Broniatowska (jej dzieci miały niebieskie plecaki), czwarty oddział – Szternfeld z internatu na Twardej.

W chwilę po otrzymaniu wiadomości o wyprowadzeniu dwustu wychowanków Domu Sierot, dr Anna Margolis, kierowniczka poradni dla dzieci „Kropla mleka”, przybiega do Domu Sierot: „Drzwi były otwarte: kawa się gotowała, łóżka nie zastane. Wszędzie rozgardiasz. A w dużej sali, gdzie była oszklona ściana, siedział chłopiec. Wrócił on z pracy, z nocnej zmiany. Do walizki wkładał papiery Korczaka, aby je przesłać na aryjską stronę”.

Kalendarium przygotował zespół Fundacji im. prof. Mojżesza Schorra

na podstawie:

Stefania Wilczyńska „Słowo do dzieci i wychowawców”. Warszawa 2004

Ida Merżan „Aby nie uległa zapomnieniu”. Warszawa 1987

Izrael Zyngman „Janusz Korczak wśród sierot”. Tel Awiw 1976

Maria Falkowska „Kalendarz życia, działalności i twórczości Janusza Korczaka. Warszawa 1989

ul. Twarda 6, 00-105 Warszawa
tel.: 22 620 34 96 fax.: 22 652 21 62
gpschorr@jewish.org.pl
www.schorr.edu.pl